

den *Delta* is tot nu toe weinig historische interesse getoond. Voor techniekhistorici was dit een kans voor open doel, die niet alleen gemist maar zelfs helmaal niet gezien is.

Ed Taverne
Groningen

Eric Duivenvoorden, *Met emmer en kwast. Veertig jaar Nederlandse actieaffiches 1965-2005* (Amsterdam: Fort van Sjakoo, 2005) 206 p. ISBN 9077749039

Het kan gezichtsbedrog zijn, maar sinds de verschijning van dit boek op 8 oktober 2005 heb ik de indruk dat er vaker dan voorheen affiches zijn gebruikt als afbeelding bij uiteenlopende artikelen in de landelijke pers. Als dat werkelijk het geval is, is een van de doelstellingen van het hier te bespreken boek gehaald. Eric Duivenvoorden wil de hoogtepunten van de Nederlandse actieaffiches voor een breed publiek toegankelijk maken. Hij wil dit doen door vooral het beeld centraal te stellen. Dat is te zien in de opbouw van zijn boek. Het is onderverdeeld in drie delen. Daar is ten eerste de inleiding en verantwoording, ten tweede het deel met 611 afbeeldingen van affiches verdeeld over 90 onderwerpen. Het derde deel is een cd-rom met daarop 7494 afbeeldingen van affiches verdeeld over 300 rubrieken. Voor deze selectie heeft de auteur gebruik gemaakt van de verzamelingen van het IISG, het Internationaal Informatiecentrum en Archief van de Vrouwenbeweging (IIAV) en het Homo/Lesbisch Informatiecentrum en Archief (HLIA). Voor wat betreft de dekking van de onderwerpen en de absolute omvang, was de verzameling van het IISG het belangrijkste. Daar is ook de verzameling van het 'Staatsarchief' ondergebracht; het archief van de gemeenschappelijke Amsterdamse kraakgroepen, in de jaren 1990 opgezet door de auteur zelf.

In de 'Inleiding en verantwoording' legt de auteur uit van welke groep of actie hij affiches heeft opgenomen. Het gaat om affiches van de nieuwe sociale bewegingen. Dat betekent concreet dat hij affiches van politieke partijen en vakbonden heeft wegelaten, ook die van de kleine linkse partijen. Het beroemde PSP-affiche 'blote vrouw bij koe' was blijkbaar te mooi om weg te laten en heeft Duivenvoorden binnensmokkeld in het hoofdstukje 'Op de vrouw af' dat handelt over de tweede feministische golf. Dit is ironisch als je bedenkt dat er in 1971 gemopper vanuit feministische kring te horen was over dit, als seksistisch ervaren, affiche. Duivenvoorden geeft zelf aan dat grenzen vaak moeilijk te trekken zijn. Ook voor wat betreft overheids-campagnes, die in de jaren 1970 en 1980 gretig de doelen van de autonome bewegingen overnamen, heeft Duivenvoorden de teugels laten vieren. Zo wordt ook een affiche van 'Marie wordt wijzer' over onderwijs en arbeidskansen voor meisjes getoond (p. 171).

Het boek is de opvolger van het 23 jaar geleden gepubliceerde *Een teken aan de wand* van Hofland, Van Leeuwen en Punt. Onderwerpen die in het onderhavige boek uitgebreider aan de orde komen zijn bijvoorbeeld antiracisme, asielbeleid, antiapartheid en dierenwelzijn. Een ander verschil met *Een teken aan de wand* is de hoeveelheid affiches waaruit gekozen moest worden. Voor het boek uit 1983 waren 15.000 (Nederlandse) affiches beschikbaar, te weten de IISG-collectie en de Collectie Sociale Documentatie (CSD) van de UB Amsterdam. Duivenvoorden selecteert uit een twee keer zo lange periode en heeft te maken met het feit dat dezelfde verzameling inmiddels twee maal zo groot is geworden.

De 'Inleiding en verantwoording' laat zich lezen als een *rise and fall* van het actie-affiche. In de jaren zestig is er nog nauwelijks sprake van een behoorlijke productie. De piek van het medium actieaffiche vinden we in de periode 1976-1986. Daarna neemt de productie aanzienlijk af. De auteur zoekt een verklaring voor dit hoogtepunt in de polarisatie in de jaren na het kabinet Den Uyl. Na het aantreden van het kabinet Lubbers I in 1982, als Nederland in 'nieuwrealistisch' vaarwater belandt, wordt de daling ingezet die voortduurt tot en met vandaag. Juist in die laatste constatering schuilt, meen ik, de zwakte van deze redenering. Je kunt toch moeilijk ontkennen dat Nederland de laatste vijf jaar sterk gepolariseerd is. Stellen dat de wereld van 2005 zoveel complexer is dan die van 1976 en dat daarmee de tegenstellingen zijn vervaagd en dús het affiche als actiemiddel zijn aantrekkelijkheid verliest, lijkt me niet overtuigend. Mijns inziens zijn *flyers*, *freecards*, maar vooral internet en e-mail sterkere verklaringen voor dit verschijnsel. Deze worden door Duivenvoorden slechts opgevoerd als secundaire oorzaken van de afname van het actieaffiche.

De negentig onderwerpen in het boek kunnen gezien worden als een overzicht van veertig jaar actievoerend Nederland. Het is daardoor een handig hulpmiddel voor sociaal-historisch onderzoek naar dit stuk contemporaine geschiedenis. Bijzonder prettig is dat Duivenvoorden alle opgenomen affiches heeft gedateerd. Dat geeft houvast in de tamelijk chaotische wereld van actievoerend Nederland. Verder heeft hij ongeveer 25 procent van de ontwerpers weten te achterhalen en ook dat is een nuttige exercitie.

Voor mensen die bekend zijn met de beweging is dit boek een feest van herkenning. Voor mensen die deze wereld niet kennen, moet het een vreemde gewaarwording zijn met zaken geconfronteerd te worden die nu geheel anders ervaren kunnen worden. De makers van het affiche met naakte kleuters uit 1975 (p. 86) zouden nu kans maken op vervolging wegens kinderporno. De posters tegen het pausbezoek uit 1985 zijn op een andere manier onthullend (p. 192): Het uitloven van een beloning voor de liquidatie van de kerkvorst (f 15.000,-) zou momenteel direct justitie aan het werk zetten. Het is geen subtiele wereld die Eric Duivenvoorden ons voorzet. Maar dat ze nu makkelijk en overzichtelijk toegankelijk is, is bijzonder prettig voor alle gezindten.

Huub Sanders

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam

G.-J. Johannes en M. Cohen de Lara, *Van Haarlem naar Manhattan. Veertig jaar VNU 1965-2005. Een uitgeverij in de lage landen wordt internationaal informatie- en mediaconcern* (Amsterdam: Boom, 2005) 352 p. ISBN 9085060095

Uitgeverijen zijn, samen met onderwijsinstellingen en audiovisuele media, de belangrijkste culturele instituties in moderne westerse samenlevingen. In hun kantoren vinden de selectie en bewerking van informatie en amusement plaats, die voor een groot deel bepalen wat mensen te lezen en te zien krijgen. Historische studies over deze belangrijke bedrijfstak zijn nog betrekkelijk schaars, zeker in Nederland. De meeste publicaties zijn geschreven vanuit een literair-historische belangstelling en betreffen dan ook grotendeels kleine uitgevers van goede literatuur, zoals de Bezige Bij, de Wereldbibliotheek en Querido. De omvangrijke archieven van ondernemingen zoals Kluwer, Samsom, Elsevier en Wolters zijn nog grotendeels onaangeroerd door historici. Voor